

La inscripció llatina renaixentista de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat

Xavier Espluga*

Subsiste para memoria del hecho y para desesperación del incauto que se pone a leerla sin estar bien pertrechado para la interpretación del latín retórico del siglo XVI.¹

L'enfront septentrional de l'antiga façana gòtica de la Casa de la Ciutat,² que en el seu estat actual és fruit de les remodelacions successives provocades per la construcció de la façana neoclàssica³ presenta, murada en la paret anterior, una inscripció llatina –en pedra del país– de mitjan segle XVI.⁴

* Professor agregat, Departament de Filologia Llatina. Universitat de Barcelona (xespluga@ub.edu). Aquesta contribució s'insereix en les activitats de recerca del projecte "Manuscripts anticuarios y epigráficos en su contexto histórico (1450-1500)", 2012-2015 (FFI2011-27372) i del grup de recerca LITTERA.

1. Agustí DURAN i SANPERE, «La fachada antigua de la Casa de la Ciudad de Barcelona: Un monumento que recobra su valor», *Barcelona Atracción*, 201 (març 1928), pàg. 70.
2. Per a l'edifici de la Casa de la Ciutat: Francesc CARRERAS i CANDI, *Ciutat de Barcelona*, Barcelona, s.a. [1916], pàg. 425-430; Agustí DURAN i SANPERE, *La Casa de la Ciudad de Barcelona*, Barcelona, Biblioteca de Turismo de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, 1928; Agustí DURAN i SANPERE, *La Casa de la Ciudad. Historia de su construcción. Guía para su visita*, Barcelona, 1943; J. GUDIOL, J. AINAUD i F.-P. VERRIÉ, *Catálogo monumental de España. La ciudad de Barcelona*, Madrid, 1947, vol. I, pàg. 264-270; Agustí DURAN i SANPERE, *La Casa de la Ciudad*, Barcelona, 1951; Adolf FLORENSA, *La antigua Casa de la Ciudad*, Barcelona, 1959; Adolf FLORENSA, *La Casa de la Ciudad en los tiempos modernos*, Barcelona, 1960; Agustí DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, 1972, vol. I, pàg. 279-323; Pere BESERAN, fitxa 737, dins *Catàleg del patrimoni històric-artístic de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1987, pàg. 410-411. Per a la façana gòtica, remeto també a les diverses contribucions de Pere Beseran, en particular, la seva tesi doctoral *Jordi de Déu i l'italianisme en l'escultura catalana de la segona meitat del segle XIV*, Barcelona, 1996, pàg. 621-693 (disponible també en format de microfitxa), i l'article «Gòtic i neogòtic a la Casa de la Ciutat», dins Albert CUBELES i Ramon GRAU (coord.), *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona*, Barcelona (Barcelona, *Quaderns d'Història*, 8), 2003, pàg. 273-299. Del mateix Beseran no he pogut veure *La façana gòtica de l'Ajuntament de Barcelona i la seva escultura, Treball d'investigació* (integrat posteriorment a la seva tesi doctoral).
3. Per a la reforma neoclàssica de la Casa de la Ciutat, la bibliografia és força nombrosa, tot i mancar un estudi específic sobre el seu procés i les seves conseqüències. Vegeu, en particular, BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 630-648. Es recorda –perquè sovint no es té present– que alguns dels materials procedents d'aquesta 'reforma' es conserven al Museu Santacana (a la finca L'Enrajolada) de Martorell. Pels orígens d'alguns dels fons d'aquest museu: Marta MIRÓ i GARCIA, «L'Enrajolada. Casa Museu Santacana (Martorell). Arqueologia romàntica i col·leccionisme», dins *Actes de les II Jornades d'Arqueologia i Pedagogia (Barcelona, 3 i 4 de desembre de 1996)*, Barcelona, 1998, pàg. 281-284. També l'empresari d'enderrocs Francesc Brossa conservà restes de les decoracions escultòriques dels edificis destruïts al segle XIX (BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 642-643, nota 516).
4. La peça ha estat citada, parcialment o per complet, en diverses obres. Sense cap ànim d'exhaustivitat en cito les següents: Antonio AGUSTÍN, *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades ex bibliotheca Anton. Augustini Archiepiscopi Tarracon. al rey nuestro señor por mano de D. Sebastián de la Quadra*, Tarragona, 1587 (cito per l'edició madrilenya de 1744, pàg. 371-372); Jeroni PUJADES, *Corònica universal del Principat de Catalunya...*, Barcelona, 1609, pàg. 22v-23v; Bernat ESPINALT i GARCÍA, *Atlante español o descripción general de todo el reyno de España*, Madrid, 1781, vol. IV, pàg. 267-268; Joan Pau BALLOT i TORRES, *Gramàtica y apologia de la llengua catalana*, Barcelona, 1814, pàg. 147; Andreu AVELLI PI i ARIMON, *Barcelona antigua y moderna. Descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*, Barcelona, 1854, vol. I, pàg. 402-403; Antonio DE BOFARULL, *Guía-Cicerone de Barcelona, aumentado, corregido y vindicado. Viajes por la ciutat con el objeto de visitar y conocer todos los monumentos artísticos, enterarse de todos los recuerdos y hechos históricos, y saber el origen de todas las tradiciones populares pertenecientes a la misma. Obra útil y necesaria a toda clase de personas*, Barcelona, 1855, pàg. 221-223.

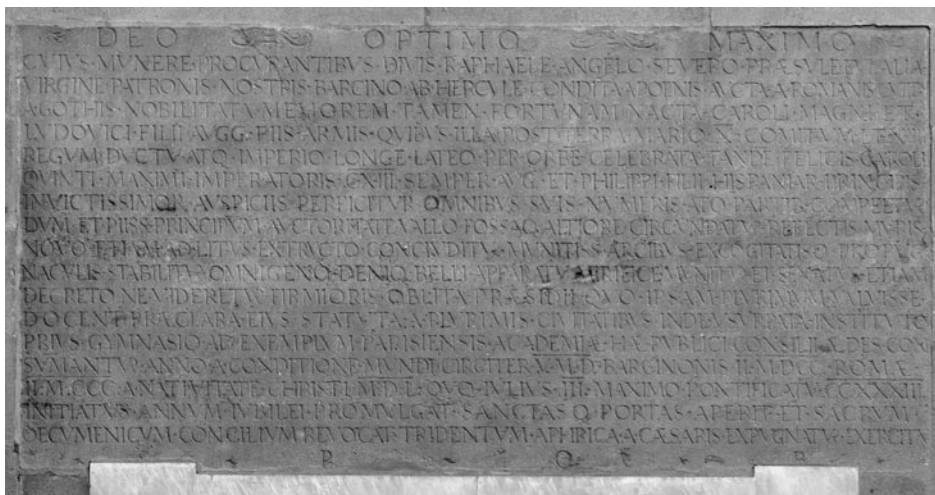
La peça se situa sobre una segona inscripció llatina que commemora precisament l'acabament –l'any 1847– dels treballs de construcció de la dita façana neoclàssica duts a terme per l'arquitecte municipal Josep Mas i Vila.⁵ Com és prou sabut, les 'reformes' de Mas i Vila comportaren, entre altres coses, l'enderrocament de l'església de Sant Jaume (greument afectada pels tumults del Trienni Liberal),⁶ de la Casa de la Batllia General i d'altres edificis dels voltants, a banda de la supressió dels vells fossars de les esglésies de Sant Jaume i de Sant Miquel. A més, en relació a la Casa de la Ciutat, les 'reformes' del denostat arquitecte comportaren l'eliminació de la capella i de la Sala del Trentenari, la mutilació del pati gòtic i una greu alteració de la façana gòtica. En aquest darrer sector, l'actuació de Mas provocà la reducció de la llargada del mur de la dita façana i la supressió de la seva extremitat meridional.⁷ També representà la modificació de l'extremitat septentrional de la façana (que ens resulta encara poc coneguda), ja que fou reconstruïda una bona part del mur, si no tot sencer.⁸ La mutilació de la façana gòtica hauria estat més greu si no hagués protestat l'Acadèmia de Bones Lletres i, particularment, Pròsper de Bofarull.⁹ Evidentment, totes aquestes observacions i el fet que la làpida se situï sobre la inscripció del 1847 permeten constatar que la inscripció renaixentista fou reinstal·lada en ocasió precisament d'aquestes 'reformes', sense que es pugui determinar amb precisió absoluta quina havia estat la seva col·locació original. Tanmateix, aquesta no devia ser molt distant de la seva ubicació actual.

Façana gòtica de la Casa de la Ciutat, amb el mur angular reconstituït després dels enderrocs de 1823 per ampliar la plaça de Sant Jaume i aixecar la nova façana neoclàssica. S'hi percep bé la làpida emmarcada que commemora l'acabament d'aquesta obra, el 1847, i, just al damunt, la datada el 1550. Fotografia: M. José Gonzalvo.

- Per aquestes obres de 'reforma' (i destrucció): Agustí DURAN i SANPERE, «La fachada antigua de la Casa de la Ciudad de Barcelona: Un monumento que recobra su valor», *Barcelona Atracción*, 201 (març 1928), pàg. 67-71; DURAN, *La Casa de la Ciudad...* (1951), pàg. 25-26; FLORENSA, *La Casa de la Ciudad en los tiempos...*; Joaquim GARRIGA, «Patrimoni històric i creació arquitectònica», *Revista de Catalunya*, 22 (setembre 1988), pàg. 75-98; BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 630-648.
- La data de l'enderrocament oscil·la entre el 1822 i el 1824. En un dibuix de Josep Oriol Mestres, reproduït a Joan AMADES, *Històries i llegendes*, vol. I, pàg. 673, hi era escrit «derribada [la façana] el 1822», tot i que en el text figura la data de 1823. CARRERAS CANDI, *La ciutat...*, pàg. 834 i 453 ofereix la data del 22 de febrer de 1823 per a la desaparició de la porxada i l'octubre del 1823 per a la destrucció de l'edifici.
- BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 634-636. Aquesta actuació en l'enfront meridional comportà el trasllat de la peanya, dossier i l'estàtua de Santa Eulàlia, l'eliminació de la llosa amb el nom de la santa patrona i la reordenació del coronament. Beseran situa aquesta actuació entorn de 1847.
- BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 637 i 642-648.
- La polèmica s'inseria en un context més ampli en què, a banda de connotacions estètiques i ideològiques, hi havia un fort component personal, per tal com Mas no era un arquitecte amb formació acadèmica. Per la revalorització del gòtic com a estil 'patriòtic': Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Origen de la revaloració del gòtic a Barcelona: Capmany, 1792», dins CUBELES i GRAU, *El procés urbà i la identitat gòtica...*, pàg. 143-177.

Text i traducció de la inscripció

Làpida commemorativa de l'acabament de les obres de la Casa de la Ciutat, 1550. Fotografia: Pep Parer.

El text de la inscripció, escrita en capital romana amb algunes abreviatures (ja sigui en forma de títols o similars) i els numerals identificats per una línia superior, és el següent:

DEO OPTIMO MAXIMO

CVIVS MVNERE PROCVRANTIBVS DIVIS RAPHAELE ANGELO SEVERO PRAESVLE EVLALIA
/ VIRGINE PATRONIS NOSTRIS BARCINO AB HERCVLE CONDITA A POENIS AVCTA A
ROMANIS CVLTA / A GOTHIS NOBILITATA MELIOREM TAMEN FORTVNAM NACTA CARO-
LI MAGNI ET / LVDOVICI FILII AVG(ustorum) PIIS ARMIS QVIBVS ILLA POST TERRA
MARIQ(ue) X COMITVM ET XIII / REGVM DVCTV ATQ(ue) IMPERIO LONGE LATEQ(ue) PER
ORBE(m) CELEBRATA TANDE(m) FELICIS CAROLI / QVINTI MAXIMI IMPERATORIS CXIII
SEMPER AVG(usti) ET PHILIPPI FILII HISPANIAR(um) PRINCIPIS / INVICTISSIMOR(um) AVS-
PICII PERFITVR OMNIBVS SVIS NVMERIS ATQ(ue) PARTIBVS COMP<L>ETVR / DVM ET
PIIS(imorum) PRINCIPVM AVCTORITATE VALLO FOSSAQ(ue) ALTIORE CIRCVNDATVR
REFECTIS MVRIS / NOVO ETIAM AD LITVS STRVCTO CONCLVDITVR MVNITISS(imis)
ARCIBVS EXCOGITATISQ(ue) PROPVG/NACVLIS STABILITVR OMNIGENO DENIQ(ue) BELLI
APPARATV MIRIFICE MVNITVR ET SENATVS ETIAM / DECRETO NE VIDERETVR FIRMORIS
OBLITA PRAESIDII QVO IPSAM PLVRIMVM VALVISSE / DOCENT PRAECLARA EIVS STATV-
TA A PLVRIMIS CIVITATIBVS INDE VSVRPATA INSTITVTO / PRIVS GYMNASIO AD
EXEMPLVM PARISIENSIS ACADEMIAE HAE PVBLICI CONSILII AEDES CONSVM(m)ANTVR
ANNO A CONDITIOE MVNDI CIRCITER VMD BARCINONIS / IIMDCC ROMAE / IIMCCC A
NATIVITATE CHRISTI MDL QVO IVLIVS III MAXIMO PONTIFICATV CCXXXIII / INITIATVS
ANNVM IVBILEI PROMVLGAT SANTASQ(ue) PORTAS APERIT ET SACRVM / OECVMENICVM
CONCILIVM REVOCAT TRIDENTVM APHRICA A CAESARIS EXPVGNATUR EXERCITV.

S(enatus) P(opulus)q(ue) B(arcinonensium)

El text llatí podria ser traduït d'aquesta manera, amb el benentès que es reserva per al comentari posterior l'aclariment d'algunes seqüències i l'explicació d'algunes opcions de traducció:

A Déu Òptim Màxim per obra del qual, amb la intervenció dels nostres sants patrons –l'àngel Rafael, el bisbe Sever, la verge Eulàlia– la ciutat de Barcelona fou fundada per Hèrcules, engrandida per obra dels cartaginesos, embellida pels romans, ennoblida pels gots, i alçada a un estat encara més afortunat per obra dels piadosos exèrcits de Carlemany i del seu fill Lluís, augustos emperadors; gràcies a (aquests) exèrcits, posteriorment, aquesta il·lustre ciutat, per terra i per mar, sota el guiatge i comanament de deu comtes i catorze reis, veié lloiat el seu bon nom arreu del món conegut, fins que, finalment, sota els auspicis de l'afortunat emperador Carles V, el més gran, aclamat emperador en cent tretze ocasions, sempre august, i del seu fill Felip, príncep de les Espanyes, tots dos invictes, la ciutat ha acabat d'arribar a la plenitud i ha estat completada en tots els seus efectius i en totes les seves parts. Sota l'autoritat d'aquests dos piadosos sobirans, la ciutat ha estat envoltada d'un terraplè i d'un fossat més profund, ha estat completament protegida amb la reconstrucció de les muralles i amb la construcció d'un nou llenç de mur fins a la riba del mar, i ha estat reforçada amb arcs molt ben protegits i amb baluards dissenyats a tal efecte: en definitiva ha estat admirablement fortificada gràcies a un sistema complet de protecció militar. Més encara, per mitjà d'un decret del Senat municipal (amb el qual decret la ciutat mateixa vol posar de manifest que les seves extremament il·lustres ordinacions –successivament adoptades també per moltes altres ciutats– l'han fet summament poderosa), per tal que no semblés que la ciutat s'havia oblidat del que ha estat la seva defensa més ferma, després d'haver creat un Estudi General seguint l'exemple de la Universitat de París, ha ordenat l'acabament d'aquest edifici del Consell de la Ciutat. Prop de l'any 5500 de la creació del món, de l'any 2700 de la fundació de Barcelona, de l'any 2300 de la fundació de Roma, i en l'any 1550 del naixement de Crist, any en el qual Juli III, donant inici al 233è pontificat màxim, ha promulgat el Jubileu, ha obert les Portes Santes, ha tornat a convocar a Trento un sacre concili ecumènic i Àfrica és assetjada per part de l'exèrcit del nostre Cèsar.

El Senat i el Poble de Barcelona.

Comentari

A la invocació inicial que obre la inscripció, segueix un breu resum de la història de la ciutat considerada obra de la providència divina. Segueix un breu resum de les obres de fortificació de la ciutat dutes a terme durant el regnat de Carles V. La part dispositiva de la inscripció commemora l'acabament de les

obres de l'edifici de la Casa de la Ciutat. Clou el text una mena de *subscriptio* que ofereix referències cronològiques de permeten datar la inscripció.

LA INVOCACIÓ INICIAL

La invocació inicial –*Deo Optimo Maximo*– que apareix abreviada i centrada en relació a la llargada del camp epigràfic és el resultat de la cristianització de l'antiga formulació romana de *adprecatio* a Júpiter, amb els epítets tradicionals d'*optimus*, “òptim”, és a dir, “el millor”, i *maximus*, és a dir, “màxim”, “el més gran” de què gaudia aquest déu romà. No cal dir que aquests superlatius tenen raó de ser en un context politeïsta, mentre que perden bona part del seu significat i esdevenen una mera formulació retòrica en contextos històrics cristians.

EL BREU RESUM D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

Rere la invocació es descriu sumàriament la història de Barcelona, des de la seva fundació fins al 1550 (any en què la inscripció fou col·locada). Tot el procés és interpretat en clau providencialista perquè és definit com un *munus* (“obra”) de la divinitat. La intervenció divina ha comptat amb l'ajuda i col·laboració –així caldria traduir el participi de present *procurantibus*– dels tres sants patrons de la ciutat, el nom dels quals ocupa les primeres línies de la inscripció: es tracta de l'arcàngel Rafael, del bisbe Sever i, naturalment, de la verge Eulàlia. Tots tres han estat qualificats de *diuis* (*diuus* és el mot llatí que sovint es fa servir per indicar “sant”) i *patronis nostris*. A cada un d'ells, però, ha estat afegit una qualificació que el singularitza: *angelus*, en el cas de Rafael; *praesul*, en el cas de Sever; *uirgo*, en el cas d'Eulàlia. Per raons òbvies no es mencionen els que seran designats patrons de la ciutat amb posterioritat a 1550, com ara Santa Madrona o la Mare de Déu de la Mercè.

A continuació, es descriu sintèticament la història de la ciutat, fent servir una mateixa estructura sintàctica, formada per un participi (*condita, aucta, culta, nobilitata, nacta*) seguit d'un complement agent en cas ablatiu. L'ordre cronològic coincideix amb un esquema *in crescendo* construït gràcies precisament als participis. La simplicitat de les primeres fases s'abandona en l'última construcció participial en la qual s'amplia la descripció del procés històric: *melioem [...] fortunam nacta*. Significativament, d'aquesta ressenya històrica s'oblida el període de dominació àrab i els governs dels comtes anteriors a Guifré el Pilós.

En aquesta làpida, la problemàtica tradicional relativa a la fundació de la ciutat ha estat resolta amb un compromís certament enginyós (*Ab Hercule condita, a Poenis aucta*), conciliant les dues principals teories sobre l'origen de Barcelona. En efecte, la fundació de la ciutat s'atribueix a Hèrcules, mentre el seu posterior engrandiment es atribuït –col·lectivament i sense singularitzacions– als cartaginesos (entre els quals caldria comptar, sens dubte, la família dels Barca). Seguidament, es fa una sumària referència als períodes històrics posteriors, tant a la dominació romana com a la presència visigoda, tots dos descrits com a períodes d'ampliació i d'esplendor (*a Romanis culta, a Gothis nobilita-*

ta). L'expressió final d'aquest primer relat històric, molt més desenvolupada (*melioem tamen fortunam nacta Caroli Magni et Ludovici filii Augustorum piis armis*), fa referència a la reconquesta de la ciutat per part de les tropes franques comandades per Lluís el Pietós, el 28 de desembre del 801. Per això, es fa explícita citació de l'emperador i del seu fill, qualificats tots dos d'Augusts (*Augustus* era un dels termes que designava en època romana l'emperador). L'agent, en aquest cas, no és ni una persona ni un gentilici: són les *armae*, és a dir, les "tropes", qualificades de *piae*, dels emperadors francs.

La narració històrica continua amb el període de govern dels comtes i dels comtes-reis d'època medieval (*quibus illa post terra marique X comitum et XIII regum ductu atque imperio longe lateque per orbe celebrata*). No queda prou clar qui és l'antecedent del *quibus* que obre aquesta seqüència. El més probable és que sigui la paraula immediatament anterior, és a dir *armis*: així aquest mot es configuraria com l'agent del participi *celebrata* que estructura aquesta secció relativa al període de l'expansió medieval. El nucli d'aquesta secció és el participi *celebrata*, que constitueix el graó més elevat en aquesta estructura *in crescendo*, en la qual es recorda ara, de forma hiperbòlica, les glòries de l'expansió militar d'època medieval. El participi és qualificat per una sèrie de fórmules també d'origen clàssic, vinculades específicament a l'àmbit militar i commemoratiu: *terra marique*, "per terra i per mar"; *ductu atque imperio*, "sota el guiatge i el poder"; *longe lateque*, "arreu"; *per orbe*, "per tot el món sencer". En l'epigrafia clàssica, la fórmula *ductu atque imperio* servia per indicar –amb el nom al genitiu– el responsable militar d'una determinada gesta. En el nostre cas, l'expressió serveix per recordar els responsables de l'expansió militar medieval: de la mateixa manera que anteriorment s'havia triat un gentilici plural (*Poenis, Romanis, Gothis*), en aquest cas també s'utilitza dos plurals: *comitum* i *regum*, acompanyats del seu respectiu numeral que indica el nombre de sobirans –comtes i reis, respectivament– sota els quals s'ha produït l'expansió militar medieval. Els deu comtes han de ser els comtes de Barcelona, comptant des de Guifré el Pilós i acabant amb Ramon Berenguer IV, deixant de banda els 'corregents'.¹⁰ A continuació figuren els catorze reis d'Aragó, des d'Alfons el Cast fins a Ferran el Catòlic.¹¹

La descripció de la narració històrica culmina amb el present en el qual la ciutat ha arribat al seu zenit (el seu caràcter conclusiu dins la narració és remarcat gràcies a l'ús de l'adverbi *tandem*). Aquesta "apoteosi" de la ciutat s'ha produït gràcies als "auspicis" (un altre terme d'origen clàssic) de dos sobirans: Carles V i el seu hereu, l'aleshores príncep Felip (*tandem felicis Caroli Quinti Maximi imperatoris CXIII semper Augusti et Philippi filii Hispaniarum principis inuictissimorum auspicis*). Aquestes referències permeten, per primera vegada, determinar el moment en què el text fou redactat.

10. La llista dels deu comtes seria, doncs, la següent: 1. Guifre I (878-897); 2. Guifre II (897-911); 3. Sunyer I (911-947); 4. Borrell II (947-992); 5. Ramon Borrell (992-1017); 6. Berenguer Ramon I (1017-1035); 7. Ramon Berenguer I (1035-1076); 8. Ramon Berenguer II (1076-1097); 9. Ramon Berenguer III (1097-1131); 10. Ramon Berenguer IV (1131-1162).

11. La llista dels reis seria, doncs, la canònica: 1. Alfons I (1161-1196); 2. Pere I (1196-1213); 3. Jaume I (1213-1276); 4. Pere II (1276-1285); 5. Alfons II (1285-1291); 6. Jaume II (1291-1327); 7. Alfons III (1327-1336); 8. Pere III (1336-1387); 9. Joan I (1387-1396); 10. Martí I (1396-1410); 11. Ferran I (1412-1416); 12. Alfons IV (1416-1458); 13. Joan II (1458-1479); 14. Ferran II (1479-1516).

Els dos sobirans són citats emprant fraseologia clàssica. Així, l'emperador és qualificat de *felix, maximus* i *semper augustus*, adjectius sovint emprats en l'epigrafia clàssica per referir-se als emperadors romans. A més, també fa referència al món romà l'aclamació imperial (*imperatoris CXIII*), que cal traduir com a "aclamat vencedor en cent-tretze ocasions", amb l'ús genuí del terme *imperator* per a referir-se al comandant militar que, després d'aconseguir la victòria, era aclamat precisament amb aquest mot d'*imperator* per les seves tropes. A l'emperador Carles s'associa també la figura del seu fill Felip, dit *princeps Hispaniarum*, el qual des del jurament a les Corts de Montsó del 1542 havia estat reconegut hereu i que visità Barcelona en diverses ocasions (com ara, el 1543¹² o el 1551). Tots dos són qualificats amb un altre adjectiu –en aquest cas en grau superlatiu– procedent de l'epigrafia d'època clàssica: *inviictissimus*.

L'apoteosi d'evolució històrica de la ciutat és descrita mitjançant dos verbs. El primer –*perficitur*– implica l'assoliment de la plenitud i del completament; la segona oració on la ciutat apareix com a protagonista (*omnibus suis numeris atque partibus completur*) es pot considerar l'especificació concreta del verb anterior. En aquest cas, el formulari no és clàssic i, per l'ús dels abstractes *numerus* i *pars*, presenta una certa ambigüïtat. Només les oracions posteriors permeten aclarir el significat d'aquesta oració i contextualitzar històricament en què ha consistit aquest perfeccionament de la ciutat: s'ha de referir a l'intens procés de reconstrucció de l'aparat defensiu barceloní dut a terme sota Carles V.

LA DESCRIPCIÓ DE LES OBRES DE REFORMA DE LES MURALLS

La tercera part (*dum et piisimorum principum auctoritate uallo fossaque altiori circumdatur refectis muris nouo etiam ad litus structo concluditur munitissimis arcibus excogitatisque propugnaculis stabilitur omnigeno denique belli aparatu mirifice munitur*) precisa el contingut de les dues últimes oracions i descriu en què ha consistit aquesta perfecció i completament de la ciutat duts a terme en època de Carles V. Els verbs (que aquest cop no pertanyen al lèxic formular de l'epigrafia clàssica) formen una altra estructura en clímax que, a més, és resumida en la darrera frase, on la presència del adverbi *denique*, "finalment", "en definitiva", serveix de colofó sintetitzador. Aquestes tres oracions descriuen, en substància, la reforma de les muralles de la ciutat duta a terme en el regnat del Carles V.

Per recordar la iniciativa reial en aquest procés de reforma de l'aparat defensiu barceloní, la inscripció recorre al clàssic *auctoritate* (encara que en l'epigrafia d'època clàssica es documenta quasi sempre *ex auctoritate*) acompanyat de *principum* (en genitiu) que designa els dos prínceps (Carles V i l'hereu Felip). Seguidament, la inscripció descriu amb precisió l'abast de l'obra de fortificació: en primer lloc (*uallo fossaque altiori circumdatur*), la construcció, entorn de tot el perímetre de la ciutat, d'un terraplè (així caldria traduir *uallum*) i d'un fossat més profund (que l'anterior); en segon lloc, la restauració dels llenços de la muralla ja existent (*refectis muris*) i la construcció d'un nou llenç que arribava fins a la

12. Per exemple, Jaume CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI-XVIII*, Barcelona, 1946, vol. I, pàg. 117-118.

platja o que estava situat en el sector de mar (*nouo etiam ad litus structo*); finalment, la construcció dels baluards (*propugnacula*) i dels arcs (probablement, es tracta de les obertures ubicades a la part superior de la muralla d'una serie d'arcs que servien per col·locar l'artilleria defensiva). En efecte, les reformes d'aquesta època, comporten la desaparició dels matacans, de les barbicanes i dels merlets de la muralla medieval, que degué ser realçada en alguns sectors. En el seu lloc el nou circuit defensiu fou coronat per un ampli pas elevat, per on podien circular ràpidament les tropes i el material d'artilleria. En qualsevol cas, la darrera oració d'aquesta part (introduïda per la conjunció *dum*) suposa un elogi hiperbòlic de les reformes defensives. Destaca en aquesta seqüència la presència del rar adjectiu *omnigenus* (que sovint el trobem aplicat a *apparatu* i en conexió amb *bellum* o *bellicus*, -a, -um).

Com és prou sabut, la construcció del nou port, iniciada mitjan segle xv, havia provocat nombrosos problemes a la part de mar, ja que s'havia obstaculitzat l'aportació natural de sediments. Les obres de reforma i restauració endegades en el decurs de la primera meitat del segle xvi foren probablement degudes a la pressió del monarca (probablement les reticències municipals es devien, en part, a la qüestió del finançament). En qualsevol cas, les obres avançaren amb notable lentitud. El 9 de juny de 1513 el Consell de Cent va diposar que es comencés a tancar la marina amb un nou llenç de mur que seria reforçat amb la construcció de baluards. La primera pedra del nou tram la posà el conseller tercer Marc Antoni Camós. Segons sembla, el 22 de novembre de 1527 el virrei Fadrique de Portugal, arquebisbe de Tarragona, posava la primera pedra del baluart del Migdia, construït allí on hi havia hagut la Torre Nova de la muralla medieval. El 10 de març de 1533 es posà la primera pedra del baluart de les Drassanes. El 10 d'abril del 1536 es començà a construir la muralla de l'espòl de Llevant i el 3 de maig de 1540 es començà la construcció d'un baluart destinat a protegir la Porta de Mar, prop de l'anomenada Plaça del Vi (de fet, aquest baluart fou anomenat Baluart del Vi o, posteriorment, Baluart de Sant Raimon de Penyafort) i la primera pedra es colocà el 14 de juny. Finalment, ja construïts el llenç de muralla desde la Torre Nova fins a la Plaça del Vi, i els baluards, el 5 de novembre del 1551 s'enderrocaren unes cases a l'anomenat carrer de les Polleres o Ribera de Garbí (un espai que estava entre la muralla i el convent de Sant Francesc).¹³ El virrei Francesc de Borja expressa, en més d'una ocasió, la necessitat d'accelerar les obres, especialment la part de Marina.¹⁴ En la visita a Barcelona del príncep Felip, efectuada el 12 de juliol del 1551, una de les seves principals preocupacions era l'estat de la muralla.¹⁵

13. BOFARULL, *Guía-Cicerone...*, pàg. 170.

14. «Hago dar mucha prisa en que la obra de la marina vaya muy adelante. He mandado también henchir el baluarte nuevo; y para que se haga con más diligencia hago que los condenados a galera que están en la cárcel salgan a trabajar cada día. Y porque la parte de las Atarazanas es la más flaca, también se entiende en remediarlo lo mejor que se pueda», citat a Pedro José BLANCO, *El Virreinato de S. Francisco de Borja en Cataluña: junio 1539-abril 1543*, Barcelona, 1921, pàg. 125.

15. Pere Joan COMES, *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y en altres parts* (1583), editat per Josep Puiggarí, Barcelona, 1878, pàg. 477-478. Citat també per Joan REGLÀ, *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, 1956, pàg. 78.

LA PART DISPOSITIVA: L'ACABAMENT DE LES OBRES A LA CASA DE LA CIUTAT

La darrera part de la inscripció documenta una altra actuació que ha permès (*etiam*) la consolidació de Barcelona i que, en realitat, és el motiu concret que ha provocat l'erecció de la inscripció, després de l'aprovació d'un *senatus decreto*, és a dir, per decisió del Consell de Cent. D'aquesta aprovació, se'n dóna la motivació (*ne uideatur firmioris oblita praesidii*), expressada en forma de lítotes: "per què no sembli que s'oblidava", en realitat, equival al simple "per recordar". El motiu del no oblit, o millor, el que cal recordar, és el mot *praesidium*. Aquest mot té en llatí clàssic tant un sentit concret (un *praesidium* és una plaça fortificada, una fortificació) com un sentit abstracte general (un *praesidium* és també, per derivació, un mitjà o mecanisme de defensa i protecció). La inscripció no especifica en què consisteix aquest *praesidium* i es limita a qualificar-lo de *firmioris*, literalment "més ferm", "més segur", "més eficaç", "més important", però la part final de la inscripció permet identificar-lo amb la mateixa Casa de la Ciutat. La frase següent (*quo ipsam plurimum valuisse docent praeclara eius statuta*) respon a un dels motius d'autopropaganda més apreciats per l'oligarquia ciutadana: el prestigi i la força de les ordinacions municipals –*statuta*– qualificades de *praeclara*, "excel·lents", "molt il·lustres". Són aquestes ordinacions el motiu principal (*plurimum*) de la puixança de la ciutat (*ualuisse*). Precisament, per remarcar el prestigi i la força de les ordinacions ciutadanes, s'al·ludeix successivament (*a plurimum ciuitatibus inde usurpata*) a un altre dels tòpics propagandístics barcelonins: el fet que la seva normativa ha estat adoptada per altres ciutats.

Abans de l'expressió de la part dispositiva, figura una nova oració (tècnicament una construcció d'ablatiu absolut) que sembla estar fora de lloc (*instituto prius gymnasio ad exemplum Parisiensis Academiae*). No sembla tenir relació ni amb les referències precedents ni amb la part dispositiva que ve a continuació. Es tracta –sembla– d'una referència estrictament temporal, però que tampoc no està ubicada en una seqüència cronològica coherent. En definitiva, aquesta oració es pot considerar pràcticament independent tant del decret municipal mencionat en la frase anterior com de la decisió final explicitada en la frase següent. S'hi recorda la creació –amb anterioritat (*prius*) als fets commemorats per la inscripció– d'un *gymnasium*, seguint l'exemple de l'Acadèmia (o Universitat) de París. Sembla lícit veure en el mot *gymnasium* una referència a l'Estudi General. Aquest ús no ha d'estranyar ja que en els textos de l'època sovint se'l qualifica de *gymnasium*, d'*academia* o fins i tot de *gymnasium academiae*. Així apareix, per exemple, en l'*Oratio de laudibus Academiae Barcinonensis habita Kalendis Septembris* del 1562 del gironí Antic Roca o en l'*Oratio de B. Lucae laudibus habita in celebri Barinonensi Academia* de Pau Llorens publicada el 1562. Joan Dorda, que guanyà la càtedra de majors el 26 d'agost del 1572, és definit com *professor ac summae classis praefectus in Academia Barcinonensis*. També en un text del primer d'octubre del 1559, l'Estudi General era denominat *nostrum gymnasium Barcinonense*.¹⁶ El ja recordat Antic Roca en la dedicatòria a l'abat de Camprodon s'autoanomena *in Barcinonensi gymnasio publicus philosophiae professor*¹⁷ i el mateix Roca es dirigeix a

16. Amadeu J. SOBERANAS, «Les edicions catalanes del Diccionari de Nebrija», dins *Actes del IV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Montserrat, 1977, pàg. 186.

17. SOBERANAS, «Les edicions catalanes...», pàg. 179.

Francesc Calça considerat el seu mestre com a *nostrae Academiae lumen et ornamentum*, al temps que defineix l'Estudi General amb el terme *gymnasium*.¹⁸

L'Estudi, creat per privilegi d'Alfons el Magnànim el 1450, rep el 1508 les primeres ordinacions municipals que havien de regir la nova institució (l'Estudi General era de jurisdicció municipal).¹⁹ Al llarg del segle l'Estudi General rebrà unes tretze Ordinacions (1507, 1508, 1539, 1544, 1560, 1561, 1562, 1567, 1575, 1576, 1588, 1598, 1599), sempre emanades del poder municipal.²⁰ L'Estudi experimentà algunes importants novetats durant el regnat de Carles V, la qual cosa representa el motiu pel qual el text de la inscripció hi fa referència. En particular, des de 1536 a 1559, es data la construcció de la nova seu de l'Estudi General, al capdamunt de la Rambla, presidida per un imponent escut de l'emperador que encara avui es conserva al passadís del Paraninf de la Universitat de Barcelona. Les obres havien començat el 1536, però no semblen acabar-se fins el 1559. Encara el 1581 es treballava en la Capella i en altres obres menors. Per tant, és probable que la inscripció –a banda de recordar les obres de fortificació dutes a terme durant el regnat de l'emperador– hagi volgut commemorar la construcció de l'edifici de l'Estudi General.

Cal esperar fins al final d'aquesta secció per trobar la disposició emanada d'un acord del Consell de Cent. Es tracta de l'acabament de les obres de l'edifici de la Casa de la Ciutat (*hae publici Consilii aedes consummantur*). Això és precisament el que commemora la inscripció.

LA SUBSCRIPCIÓ

La darrera part de la inscripció –abans de la solemne firma per part del senat i el poble de Barcelona– ofereix la datació, sense excessiva precisió cronològica, en diversos sistemes cronològics: en relació a la fundació del món (situada entorn del 4500 aC), en relació a la fundació de Barcelona (situada prop de l'any 1000 aC), en relació a la fundació de Roma (posada al 800 aC) i en relació al naixement de Crist (1550 dC).

Seguidament es recorden alguns esdeveniments d'aquest mateix any 1550 (o lleugerament posteriors). En particular es recorda que l'inici del pontificat de

18. SOBERANAS, «Les edicions catalanes...», pàg. 181, nota 48

19. Per a l'evolució de l'Estudi General en el segle XVI: Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La Universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Cerdanyola del Vallès, Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral, 2002/2003, publicada: Barcelona, 2005; «La Universidad de Barcelona: Fuentes documentales y líneas de investigación», dins *Universidades hispánicas: modelos territoriales en la Edad Moderna*. Santiago, Toledo, Sevilla, Barcelona y Huesca (Miscelánea Alfonso IX), Salamanca, 2006, pàg. 197-214; «La Facultad de Medicina de la Universidad de Barcelona (1559-1596)», *Barcelona Quaderns d'Història*, 5 (2001), pàg. 183-191; «Leyes y Cánones en la Barcelona de la segunda mitad del siglo XVI», dins Carlos MARTÍNEZ SHAW (ed.), *Historia moderna. Historia en construcción*, Lleida, 1999, pàg. 365-380; «Les Universitats de Catalunya (segles XIII-XVII)», *Palestra Universitària*, 10 (1998), pàg. 11-31; «La proyección social del profesorado universitario: Barcelona 1559-1596», *Historia Social*, 21 (1995), pàg. 3-17; «La enseñanza universitaria en Barcelona en la primera mitad del siglo XVI», *Pedralbes*, 13 (1993), pàg. 377-385; «Régimen económico, salarios y cátedras del Estudio General de Barcelona en el siglo XVI», *Manuscrits*, 7 (1998), pàg. 149-166. Per a la situació específica dels estudis de Lletres: Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, «Los estudios clásicos en Barcelona durante la primera mitad del siglo XVI», *Manuscrits*, 13 (1995), pàg. 219-246. Cal no oblidar el pioner article de Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, «La Universidad de Barcelona en el siglo XVI», *Estudis. Revista d'Història Moderna*, 8 (1992), pàg. 23-34.

20. FERNÁNDEZ LUZÓN, «La Universidad de Barcelona: Fuentes...», pàg. 208.

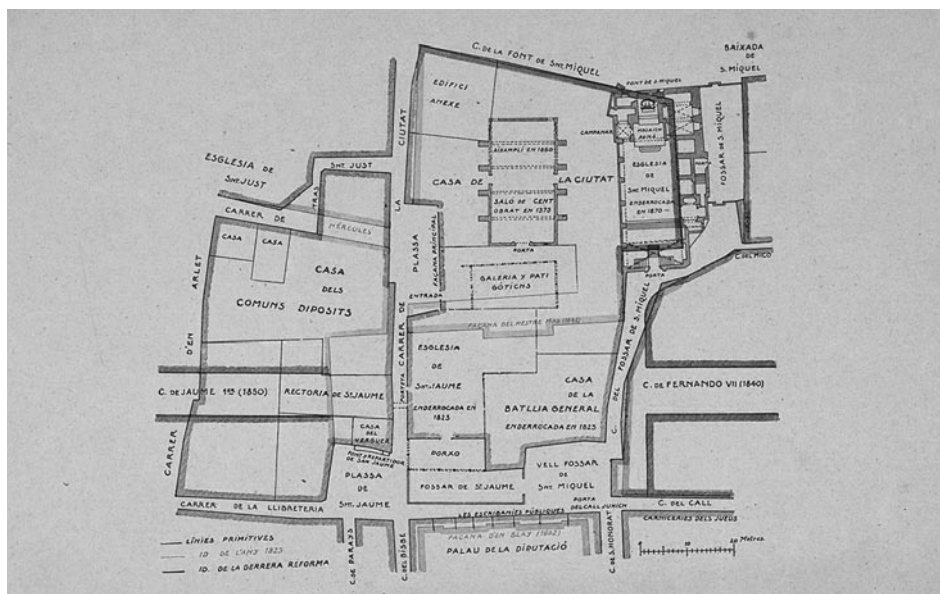
Juli III (Giovanni Maria Ciochi del Monte) que fou escollit papa en el conclave que se celebrà des del 29 de novembre del 1549 al 7 de febrer del 1550. La notícia sobre la seva elecció arribà a Barcelona probablement el 19 febrer del 1550. La placa sosté que Juli III és el 233è pontífex màxim, encara que, oficialment, se'l considera només el 221è. Les dues dates –la data de l'elecció i la data de l'arribada de la notícia a Barcelona– es configuren, en conseqüència, com dos primers termes *post quem* per a la redacció del text. També es recorda que el 1550 tocà –com tots els anys centrals d'una centúria– la celebració del Jubileu. Les formalitats preveïen la declaració oficial de l'any jubilar (tècnicament, la seva 'promulgació'), tot i que ja havia estat indicat com a any jubilar per part de Pau III amb la butlla *Si pastores ouium*. L'inici coincidia amb l'obertura de les portes santes de les basíliques romanes que romanien obertes durant les celebracions jubilars. Precisament, el 24 de febrer del 1550 –una nova data *post quem*– Juli III obria la Porta Santa de Sant Pere del Vaticà. Aquesta part final també recorda la reobertura del Concili de Trento. De fet, el dit Concili havia estat suspès el 1548 pel predecessor de Juli III, Pau III. Per iniciativa de l'emperador Carles, el nou pontífex tornà a convocar les sessions del congrés. Això ho féu amb una butlla de convocatòria que fou emanada el 14 de novembre del 1550 (el que constitueix un nou terme *post quem* –més recent– per datar la inscripció). Les sessions del concili s'obririen el primer de maig de l'any següent (1551). La part final recorda un atac a les costes africanes que hauria de situar-se en aquesta mateixa època: probablement correspongui a l'atac conjunt de les flotes d'Andrea Doria i de Bernardino de Mendoza el setembre de 1550 contra les ciutats africanes de Monastir i de Mahdia, bases de la flota otomana de Turgut Reis. Signen el text –emprant novament formulació clàssica– el senat i el poble de Barcelona.

La ubicació original de la làpida

La mateixa inscripció sembla indicar –gràcies a la fórmula *hae Consilii publici aedes*– que estava murada en alguna paret de la Casa de la Ciutat. Dissortadament, però, l'aspecte i la planta de la Casa de la Ciutat anterior a les reformes de Josep Mas i Vila no resulten completament coneguts. Es conserva un dibuix del pati interior, fet per un anglès, que hom troba, adaptat, en diverses obres.²¹ Sovint s'ofereix també una planta de l'edifici medieval –en alguns casos sobreposat a les obres modernes– que trobo per primera vegada en un dibuix de Josep Ferran Torras publicat a *Ciutat de Barcelona* de Francesc Carreras Candi i que mostra l'evolució del conjunt de la plaça de Sant Jaume, inclosa la Casa de la Ciutat.²² Un plànol de

21. Una reproducció es pot veure a Agustí DURAN i SANPERE (dir.), *Història de Barcelona*, Barcelona, 1975, pàg. 359. El mateix dibuix serví per orientar el 1921 un dibuix present a DURAN i SANPERE, *Barcelona i la seva...*, vol. I, pàg. 290; FLORENSA, *La antiga Casa...*, pàg. 21.

22. CARRERAS CANDI, *Ciutat...*, làmina intercalada a pàg. 832-833, reproduïda posteriorment per FLORENSA, *La antiga Casa...*; Joaquim GARRIGA, *L'època del Renaixement. S. XVI (Història de l'Art Català, 4)*, Barcelona, 1986, pàg. 193; *Inicis de la Urbanística Municipal de Barcelona: mostra dels fons municipals de plans i projectes d'urbanisme 1750-1930*, Barcelona, 1985, pàg. 138; BESERAN, *Jordi de Déu...*, vol. II, il·lustració 518.

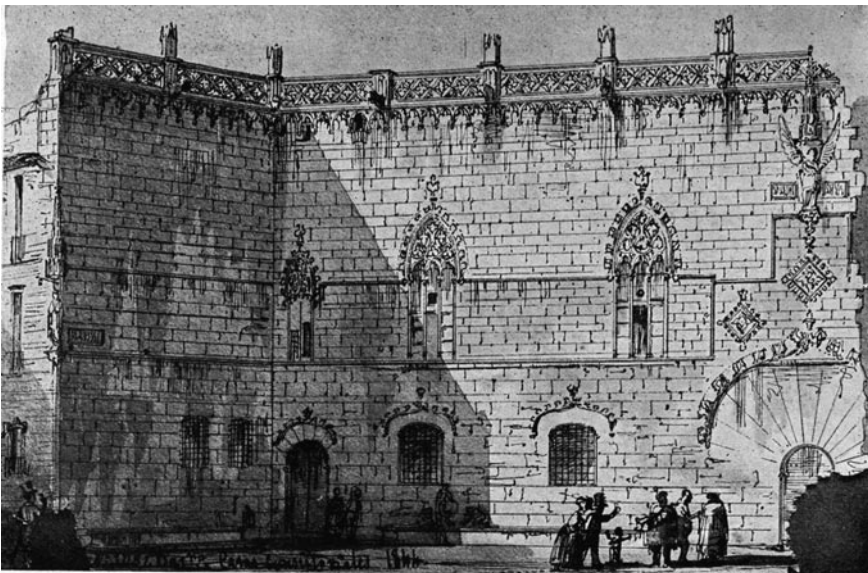
Àrea de la plaça de Sant Jaume, amb la reconstrucció de la situació anterior a 1823, i dels nous arranjaments vuitcentistes. Plànol de Josep Ferran Torras, publicat per Francesc Carreras i Candi, 1916. S'hi pot apreciar la variació del mur septentrional de la placeta de la façana gòtica immediat a l'antiga entrada.

l'interior –potser obra d'Adolf Florensa– apareix per primer cop en la monografia col·lectiva sobre el gòtic civil català publicada el 1935 per la Fundació Cambó.²³ No ajuden tampoc gaire a determinar la posició original de la làpida els diversos dibuixos i gravats –majoritàriament vuitcentistes– de la façana gòtica, que acostumen a deixar de banda l'enfront septentrional. La imatge més antiga, del 1844, de la dita façana gòtica és un croquis, força fidel, fet a tinta que es deu a Lluís Rigalt, i fou reproduïda també per Agustí Duran i Sanpere en el seu article a *Barcelona Atracció* del 1929.²⁴ Altres dibuixos i gravats que mostren la façana completa –sense les mutilacions de Josep Mas i Vila– són recreacions romàntiques fetes posteriorment a partir d'aquest croquis de Rigalt, com ara el gravat d'un tal Gómez que fou reproduït –acolorit– a la portada del número 321 de la revista *Barcelona Atracció*, corresponent al quart trimestre del 1948, el famós gravat que mostra l'enlairament del penó de Santa Eulàlia,²⁵ el dibuix que apareix a la

23. Adolf FLORENSA (i altres), *L'architecture gothique civile en Catalogne*, París, 1935, pàg. 8; l'autoria de Florensa ha estat per primer cop proposada pel mateix BESERAN, *Jordi de Déu...*, vol. I, pàg. 636, nota 492. Vegeu també FLORENSA, *La Casa de la Ciudad en los tiempos...*, pàg. 7; BESERAN, *Jordi de Déu...*, vol. II, il·lustració 517; una versió adaptada a Josep Emili HERNÁNDEZ CROS, Gabriel MORA i Xavier POUPLANA, *Arquitectura de Barcelona. Guia*, Barcelona, 1973, pàg. 51.

24. DURAN, «La fachada antigua de la Casa...», pàg. 67; citat per BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 289. Una versió del mateix dibuix apareix a Joan AMADES, *Històries i llegendes de Barcelona*, Barcelona, 1984, vol. II, pàg. 651.

25. Reproduït a AMADES, *Històries i llegendes...*, vol. II, pàg. 64.

La façana gòtica de la Casa de la Ciutat mig enderrocada. Dibuix a tinta de Lluís Rigalt, 1844.

Història de Barcelona del mateix Duran de 1975²⁶ o el dibuix –força més atenedible– que va realitzar Josep Carrera el 1921, sota instruccions del mateix Duran.²⁷ En general, per tant, com afirma Pere Beseran, en totes aquestes il·lustracions, «el punt de vista adoptat [...] evita mostrar com era el mur de la dreta [l'enfront septentrional], aquell que folrava l'absis de l'església de Sant Jaume i que, pel fet de no figurar en el croquis del 1844, quan ja havia estat enderrocat, no sabem quin aspecte tenia. De fet, sembla que aquest revestiment del temple formava part de les obres fetes cap al 1550 per reparar alguns desperfectes de la façana i completar-la amb alguns detalls, els més visibles dels quals van ser les estàtues de Santa Eulàlia i Sant Sever col·locades als extrems».²⁸

De totes maneres, l'anàlisi de les informacions que donen els diversos autors que s'han ocupat d'aquesta inscripció pot permetre recuperar més informació sobre la posició original de la làpida:

1) En els *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades* d'Antonio Agustín, publicats pòstumament a Tarragona el 1587 (un any després de la mort de l'arquebisbe de Tarragona), es recorda precisament aquesta inscripció en aquests termes: «si V.M. va a Barcelona, avísolle q(ue) no lea una pedra de un letrero muy grande q(ue) está cabe las casas de la ciudad. Allí dizen q(ue) está

26. DURAN, *Història de Barcelona*..., pàg. 359.

27. DURAN, *Barcelona i la seva*..., vol. I, pàg. 285, reproducció millor i més gran a FLORENSA, *La antiga Casa*..., pàg. 14.

28. BESERAN, «Gòtic i neogòtic...», pàg. 273-299.

la provança de cómo Hercules fundó aquella ciudad». ²⁹ La desueta preposició “cabe” indica “cerca de”, “junto a”, el que implica que la làpida es trobava en les proximitats de la Casa de la Ciutat, sense que de les paraules d’Agustín se’n pugui deduir la ubicació exacta.

2) A principis del segle XVII, Jeroni Pujades a la seva *Corònica General* menciona aquesta inscripció en dues ocasions i, en totes dues vegades, en dóna la mateixa localització. El primer cop que la cita s’hi refereix tot dient «aquella pedra, que està en aquesta ciutat, en la plaça de la casa del Concell, a les espalles de la Iglésia de sanct Jaume» ³⁰, mentre més endavant, recorda «aquella pedra que dalt he citada, que he dit, estava tras la iglésia de sanct Jaume, en la placeta davant la casa de la Ciutat». ³¹

3) Altres referències de la meitat del segle XIX permeten intentar delimitar encara més la qüestió. En el llibre *Barcelona antigua y moderna*, publicat pòstumament el 1854 ³² i que deu haver tingut un procés d’elaboració relativament llarg, Andreu Avel·lí Pi i Arimon també menciona la placa en aquests termes: «Proyectada en lo sucesivo alguna otra obra, dióse fin a ésta y al frontispicio que mira a la calle de la Ciudad en 1550, conforme lo declara una grande inscripción esculpida en piedra del país, que en la reciente renovación del edificio se quitó del ángulo izquierdo de dicho antiguo frontis y se puso en el lienzo de pared de la nueva fábrica correspondiente a aquel sitio». ³³

4) A la *Guía-Cicerone de Barcelona*, redactada per Antoni de Bofarull, i publicada en segona edició el 1855, l’autor recorda específicament la nostra làpida: «El viajero que sea ilustrado no podrá menos que tener en su justa estima los esfuerzos que han hecho las municipalidades de estos tiempos para salvar, en lo posible, los restos preciosos de la antigua casa del Concejo, dando ejemplo para evitar lamentables destrucciones en lo futuro. Con tan laudable objeto, al concluirse las últimas obras y al cerrar con una verja de hierro el espacio que media entre ésta y el antiguo frontis creyóse acertado empotrar en las nuevas paredes la antigua mole o lápida que se descubre a la derecha, a par que consignar en otra, debajo de la primera, los trabajos de restauración y los nombres de las personas que coadyuvaron o intervinieron». La informació de Bofarull es revela encara més útil, perquè dóna més informació sobre la procedència de la peça. En efecte, l’il·lustre arxiver barceloní

29. AGUSTÍN, *Diálogos de medallas...*, pàg. 371-372.

30. PUJADES, *Corònica...*, pàg. 22v.

31. PUJADES, *Corònica...*, pàg. 23v.

32. Sobre les dates de composició de l’obra (probablement en part redactada *ante* 1844), BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 632, nota 486.

33. PI I ARIMON, *Barcelona antigua y moderna...*, vol. I, pàg. 402-403. La mateixa informació es recull a *La vuelta por España. Viaje histórico, geográfico, científico, recreativo y pintoresco*, Barcelona, 1871, vol. III, pàg. 215: «La fachada del antiguo Consistorio daba a lo que hoy es calle de la Ciudad, y que en la época a que nos referimos era una plaza, y tanto el frontis, del que todavía admiramos algunos restos tras la verja de hierro que en la citada calle existe, como algunas otras obras necesarias, debieron terminarse en 1550, puesto que así está consignado en una extensa inscripción que se hallaba en el ángulo izquierdo del indicado frontis y que en la modificación que ha sufrido el edificio que nos ocupa, se trasladó al lienzo de pared que correspondía a aquel sitio».

assenyala encara que «dicha primera lápida o mole estuvo arrinconada por algunos años en un patio de la casa [de la Ciutat], y llegó a creerse por algunos escritores de otros siglos que su antigüedad era mayor de lo que presenta, acaso por no haber tenido paciencia para leerla toda; pero en realidad no es más que una memoria de varias obras que se hicieron en la ciudad en 1550, recordando al mismo tiempo los principales periodos de la historia del país, y acumulando varias cuentas a la común, con relación de varios sucesos coetáneos».³⁴

De totes aquestes informacions es dedueix que la làpida devia haver estat col·locada a l'angle septentrional de l'antiga façana gòtica, en un mur que devia folrar l'antiga capçalera de l'església de Sant Jaume. Després de l'enderrocament de la dita església i del dit mur, la làpida romangué durant un cert temps en un dels patis de la Casa de la Ciutat, on degué compartir sort amb la decapitada estàtua de Sant Sever, que devia haver estat col·locada originalment prop d'aquest mur. L'estàtua fou vista vers 1840 per Pi i Arimon «rota y decapitada, rodando por los patios interiores de la casa»,³⁵ però, a diferència de la làpida, la imatge del sant patró s'acabà perdent, esdevenint, com declara Beresan, «una altra de les víctimes del ferotge Mas i Vila».³⁶ L'actual estàtua del sant no correspon a la gòtica original, sinó que és una obra del 1877, realitzada pels escultors Joan Flotats i Lluís Puigjaner.³⁷ La data de 1847 que figura en la segona placa –en què compareix el nom de Josep Mas Vila, el totpoderós arquitecte municipal–³⁸ permet fixar l'any en què la inscripció renaixentista, juntament amb la nova, fou encastada en la paret de construcció moderna on encara avui dia es pot llegir.

Les obres de la Casa de la Ciutat

La làpida commemora l'acabament de les obres de la façana, una de les moltes actuacions a la Casa de la Ciutat dutes a terme durant el segle XVI.³⁹ Tot el procés té inici en una deliberació del Consell de Cent del 13 de setembre de 1550 –un dels “decrets del Senat” recordats pel text llatí– que ordena la reparació d'uns desperfectes menors:

34. BOFARULL, *Guía-Cicerone...*, pàg. 221-222.

35. PI I ARIMON, *Barcelona antigua y moderna...*, vol. I, pàg. 403: «la imagen de San Severo del frontispicio antiguo arrastra por allí [el Pati dels Tarongers] decapitada». També DURAN, «La fachada antigua de la Casa...», pàg. 70; BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 638, nota 497.

36. BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 289, nota 38.

37. BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 288-289 i 638-642.

38. Fill de Josep Mas i Dordal, també arquitecte municipal, succeí el seu pare el 1808 i conservà el càrrec fins a la seva mort, de manera que fou arquitecte municipal sota Carles IV, Josep I, Napoleó, Ferran VII (durant tot el seu regnat) i Isabel II. És autor de la porta del Cementiri Vell (1840) i del Mercat de Sant Josep, més conegut com la Boqueria (1840).

39. Per a les obres del segle XVI, motivades per la caiguda parcial d'un finestral (no identificat): GARRIGA, *L'època del Renaixement...*, pàg. 97-98, 169-171; BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 294-295 i 649-658.

Quant al q(ue) és demanat p(er) dits obrers, q(ue) la finestra qui obre en lo enfro(n)t de la casa de dita Ciutat, la qual en dies passats se enderrochà y caygué una columna de pedra ab son capitell y brassos de charagola, sia adobada, co(m) stigue molt deforme y ab p(er)ill de endorrocarse, y que lo q(ue) resta p(er) folrar en lo detràs de la yglésia de Sanct Jaume de la paret forana de dit enfront de dita Casa de la Ciutat fins al cantó de dita plassa sia fet de la mateixa pedra picada prosseguint dita obra, fent i acabant aquella conforme al altre enfront qui stà ya fet. Co(m) vuy en die stiga per dita causa deformada la dita plassa.⁴⁰

És a dir, el Consell municipal ordenava reparar els desperfectes en una de les finestres, ja que havia caigut una de les columnetes que migpartien els grans finestrals gòtics, el respectiu capitell i part de la traceria (els anomenats “braços de caragola”). Així mateix, en aquesta deliberació de 13 de setembre s’ordena també folrar tota la cara septentrional de l’enfront, que devia ser una simple paret mitgera, sense cap pretensió, entre l’església de Sant Jaume i la Casa de la Ciutat (o, potser, un mur que amagava la dita capçalera).

El dia següent, diumenge 14 de setembre de 1550, el Consell de Cent deliberava una segona vegada sobre aquestes reformes. A banda de repetir en part la deliberació del dia anterior, afegia el següent:

Quant al q(ue) és demanat p(er) los obrés y altres moltes p(er)sonas de dita ciutat q(ue) la finestra que obre en lo enfront de la casa de la dita Ciutat, de la qual en dies passats se enderrocà y caygué una columna de pedra ab son capitell y brassos de llesca (?) de charagoles sia adobada com stigue molt deforme y ab perill de enderrocar-se y q(ue) lo q(ue) resta p(er) afolrar-se en lo detràs de la yglésia de Sant Jaume de la paret forana de dit enfront de dita Casa de la Ciutat fins al cantó de dita plassa sia fet de la mateixa pedra picada, prosseguint dita obra, fent i acabant aq(ue)lla conforme al altre enfront qui stà ja fet, ab dos ymages de pedra, una de Santa Eulària en lo hun cantó, y altre de Sant Sever en lo altre cantó, lo q(ue) redondarà en molt gran embellime(n)t de dita plaça, com vuy en dia stiga p(er) dita causa deformada dita plassa.⁴¹

És a dir, el Consell de Cent ordenava completar la decoració escultòrica de la façana, amb l’addició als extrems dels dos enfronts de les estàtues de Santa Eulària i Sant Sever, que complementaven la imatge de l’arcàngel Sant Rafael (1401) de Pere Sanglada.⁴² D’aquí, doncs, ve que la inscripció reculli a la part ini-

40. AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1B-II, *Registre de Deliberacions*, 99, f. 27v, 13-IX-1550. Les obres foren citades per A. Duran i Sanpere en diverses ocasions, sense indicar la font en totes elles: DURAN, *La Casa de la Ciudad...* (1928), pàg. 17; *La Casa de la Ciudad...* (1951), pàg. 21; *Barcelona i la seva...* vol. I, pàg. 287. Cita per primera vegada la font en l’article «Escultura catalana antiga. Les estàtues de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona», *La Veu de Catalunya*, 10-VII-1920, pàg. 13. El document i les referències anteriors són citades per BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 649-650.

41. AHCB, 1B-II, *Registre de Deliberacions*, 68, f. 30r-v, 14-IX-1550, reproduït amb alguna variant per BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 653, nota 530.

42. BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 288-289, nota 38, i pàg. 651-654. Fins a les reformes vuitcentistes es conservava la llosa amb el nom de la santa en cal·ligrafia gòtica, el que pot indicar que potser en el projecte gòtic inicial ja estava prevista la col·locació d’aquestes estàtues. Vegeu, però, les justes reserves exposades per BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 654.

cial la referència als tres sants patrons que coronaven els extrems i el centre de la façana gòtica: sobre la porta, en concret sobre el “sobre fi i gentil”, la imatge de l'Arcàngel Rafael i la llegenda *Rafaello Angelo*; a l'angle de la banda de mar, l'estàtua de Santa Eulàlia amb la llegenda *Santa<e> Eulalia<e> V(irgini) p(atronae)*, mentre a la part oposada, l'estàtua de Sant Sever amb la llegenda *San(cto) (?) Seuer(o) B(arcinonensi) p(raesuli)*.⁴³ Aquestes obres duraren un cert temps i no fou fins al 26 de maig del 1553 quan el Consell de Cent tornà a ocupar-se d'un pagament relatiu a aquestes obres, pagament que es féu efectiu el 25 de novembre del 1553. En aquestes dues deliberacions es menciona explícitament la nostra làpida –qualificada d'“epigramma”– i es recorda el preu per haver esculpit, fet i embotit les lletres de la inscripció (que devien aparèixer daurades):

E quant a les XVIII lliures que demanades e que se han de pagar per lo sculpir, fer y embotir les letres del epigramma [*deletum és fet*] se fa en la paret que és detràs la yglésia de Sant Jaume deva(n)t la Casa de la Ciutat y pintar y daurar aquelles.⁴⁴

En aquest sentit no deixa de sorprendre que la làpida, tot i col·locar-se efectivament el 1553 (sense que aquesta data impliqui necessàriament que les obres estaven definitivament concloses)⁴⁵ porti encara la data del 1550, data de l'emanació del decret que autoritza l'inici de les obres. És probable, amb tot, que el text fos escrit amb una certa posterioritat, durant el 1551 i el 1552, el que hauria permès introduir-hi la posició destacada del príncep Felip, d'estada a Barcelona durant aquells anys.

El comissionador del text

Les mateixes deliberacions municipals mencionen que l'encarregat, per compte de la ciutat, de dur a terme l'obra fou un membre distingit d'una noble família barcelonina: Joan Bonaventura de Gualbes.⁴⁶ El personatge era fill d'una

43. S'hi refereix P1 i ARIMON, *Barcelona antiga y moderna...*, vol. I, pàg. 405. Per analogia amb la làpida de l'arcàngel Rafael, restitueixo les dedicatòries a Santa Eulàlia i a Sant Sever en cas datiu.

44. AHCB, 1B-II, *Registre de Deliberacions*, 63, 26-V-1553, f. 36v-37r; citat per BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 656-657.

45. BESERAN, *Jordi de Déu...*, pàg. 658, nota 542: «el fet que la làpida es realitzi i col·loqui el 1553 no implica, pel que sabem, que les obres es conclouessin necessàriament aleshores, tot i que és perfectament plausible i fins i tot raonable pensar-ho així, entendent-la d'aquesta manera com a rúbrica final fora de pressupost, quan aquest és ja exhaurit. Però insistim en el fet que cap document no afirma aquesta finalització, fruit de la conjectura. Contràriament, sorprèn llegir-hi l'any 1550, quan sabem que fou feta tres anys després, sens que sapiguem trobar-hi altra explicació que el mateix desinterès per la precisió històrica i documental que comentàvem referint-nos a la poca utilitat del seu text com a descripció de l'obra. Contrasta aquesta vaguetat per acumulació, en un llatí preciosista, amb la primmirada meticulositat, tot i els formulismes, del català planer dels llibres d'acords».

46. Joan Bonaventura de Gualbes seria conseller primer el 1559. Algunes referències sobre el personatge es troben a TERESA GARCIA PANADÉS, *Una familia de ciudadanos honrados de Barcelona: los Gualbes*, Universitat de Barcelona, tesi de llicenciatura, 1977; i a EVA SERRA, «Els Gualbes ciutadans de Barcelona: de la fallida bancària del segle XV a l'enllaç nobiliari del segle XVII», *Actes del Primer Congrés d'Historia Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. I, pàg. 479-494; «Els Gualbes al segle XVI: la funció pública», dins *Jornades d'Història Antoni Agustí i el seu temps (1517-1586)*, Barcelona, 1990, vol. II, pàg. 507-535. L'arbre genealògic i algunes referències aïllades a MARIA ADELA FARGAS PENARROCHA, *Familia i poder a Catalunya 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, Barcelona, 1997, *passim* i pàg. 457, quadre G.15.

família barcelonina estretament vinculada amb el poder central i prou joiosa d'ocupar les més altes instàncies de la ciutat, per tal com fou també conseller primer. El seu pare havia estat regent de la Cancelleria; dos dels seus oncles havien estat patges de Sa Majestat; un tercer oncle havia estat capellà de Carles V; un oncle polític, Felip de Cervelló, havia estat virrei de Mallorca. No és estrany que la làpida traspuï part d'aquest sentiment de servei a la monarquia compartit per diversos membres de la família de Gualbes. En aquests anys de 1550, 1551, 1552, Joan Bonaventura de Gualbes estigué ocupat en altres qüestions més banals, ja que intentava aconseguir la legitimació d'un fill bastard, el futur Joan de Gualbes († 1616) que també esdevindria conseller primer. Finalment, sembla que aconseguí el preuat reconeixement a les Corts de Montsó de desembre del 1552 gràcies a un Reial Privilegi signat pel mateix príncep Felip, fet que denota la seva capacitat d'influència dins la mateixa cort reial.⁴⁷

Pocs anys després, el 1559, el nostre Joan Bonaventura de Gualbes ocupà el càrrec de conseller primer; en aquesta condició s'ocupà novament d'obres a la Casa de la Ciutat. En efecte, aquell any s'acabà l'ampliació de la part posterior de la Casa de la Ciutat fins a fer-la arribar al carrer del Mico. Aquesta ampliació és recordada per una làpida commemorativa que (aquest cop en català) menciona la data i el nom dels consellers.⁴⁸ A més, els cinc consellers estaven representats en els busts dels medallons de la llinda de l'antiga porta de la Sala del Trentenari. El conseller en cap, el nostre Joan Bonaventura de Gualbes, figurava que tenia a la mà dreta un paper on hi havia escrit en tinta negra el següent text llatí: *MAXIMA DEI GRATIA REIPUBLICAE RELATORES CONCORDES IN CONSULATV FVERE 1559*. El nostre Joan Bonaventura feia servir novament el llatí i el formulari clàssic per exposar públicament un aspecte de la seva posició ideològica: en aquest cas, el de la concòrdia entre els dirigents de la ciutat.

En conclusió, el Consell de Cent –delegant-ho en Joan Bonaventura de Gualbes– ordenà no només la reparació de la finestra caiguda, sinó el completament del folre del mur de capçalera de l'església de Sant Jaume i el de la decoració escultòrica de la façana, amb l'addició als extrems dels dos enfronts de les estàtues de Santa Eulàlia i Sant Sever. Això és, en definitiva, el que commemora la inscripció –l'acabament definitiu de l'edifici municipal– inserint-lo en una visió providencialista de la història ciutadana, segons la qual el present coincidia amb el màxim moment d'esplendor de la ciutat, al temps que vindicava un dels motius tòpics de l'autocelebració barcelonina: la força de les seves ordinations.

Queda, per determinar, la persona que redactà el text llatí. Les referències a l'Estudi General que la inscripció presenta a la part conclusiva –i que sembla relativament aliena a la resta del formulari– semblen apuntar a un dels professors de la Universitat barcelonina que, en aquest cas concret, hauria volgut que també la dita institució aparegués com una de les glòries barcelonines.

47. GARCIA PANADÉS, *Una familia de ciudadanos...*, pàg. 67, nota 1, amb referència a un judici de 4-X-1577 en què fou declarat hereu universal del seu pare (*Arxiu de la Basílica Parroquial de Sant Just i Pastor*, Antiga Comunitat de Preveres, Llibre de Bellesguard, pàg. 456).

48. PI I ARIMON, *Barcelona antigua y moderna...*, vol. I, pàg. 403-404: «Essent concellers los magníficos mosens Joan Bonaventura de Gualbes donzell, Miquel Bastida, Pere Ferrer ciutadans, Antoni Gori mercader, Ioan Baga sastre, feren aquesta obra en l'any 1559».